
Politološka tribina

Izlaganje sa znanstvenog skupa

378.014.3

Primljeno: 18. prosinca 2003.

Postoji li 'naša' i 'vaša' znanost?*

ZORAN KURELIĆ**

Sažetak

Autor promišlja problem prilagodbe bolognskom procesu koristeći se filozofsko-političkim distinkcijama između otvorene i vodene međutradicijske razmjene, te utopijskog i postupnoga socijalnog inženjeringa. Prema njegovu mišljenju proces bi se mogao doživjeti kao vrsta kulturalnog imperijalizma koji ne mora biti tragičan za žrtvu imperijalizma. Reforma bi trebala stvoriti uvjete za organiziranje ozbiljnih multidisciplinarnih studija na sveučilišnoj razini (europski studiji, američki studiji, rodni studiji, mirovni studiji itd.). Budu li se promjene na Sveučilištu u Zagrebu vodile sustavno ali oprezno, rezultati bi mogli biti pozitivni. Ipak, zaključujući tekst, autor upozorava da ne treba podcjenjivati ulogu tradicije niti isključiti mogućnost ozbiljnih problema u reformi visokog obrazovanja, čak i u slučaju da promjene budu uvedene postupno.

Ključne riječi: bolonjski proces, kulturni imperijalizam, međutradicijska razmjena, socijalni inženjering, europski studiji

U ovom kratkom radu pokušat ću pokazati da razmišljanje o organiziranju nastave iz europskih studija na Sveučilištu u Zagrebu pretpostavlja reorganizaciju Sveučilišta. Kako se ta reorganizacija odvija kao dio prilagodbe hrvatskih sveučilišta bolonjskom procesu, pitanje koje se nameće jest: nije li preustroj Sveučilišta vođen ponajprije neznanstvenim okolnostima, a ne samom spoznajom da ozbiljno bavljenje znanostu pretpostavlja povezanost fakulteta i mobilnost studenata. Ako je razlog promjenama želja Hrvatske da uskladi svoj visokoobrazovni sustav s Europskom unijom, onda su promjene uvedene 'odozgo'. Ta činjenica ne mora biti zabrinjavajuća ukoliko reformirano

* Tekst je predstavljen na međunarodnom znanstvenom skupu *Best Practices of European Studies* koji je održan 6. i 7. studenog 2003. na Univerzitetu u Novom Sadu.

** *Zoran Kurelić*, docent na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu na predmetu Metodologija društvenih znanosti.

Sveučilište postane institucijom u kojoj ćemo se baviti znanošću na razini višoj no što je trenutačna.

Esej se sastoji od dvaju dijelova. U prvom (A) prikazujem sada već klasične političko-filozofske distinkcije: Feyerabendovo razlikovanje otvorene i vođene razmjene, te Popperovo razlikovanje postupnog i utopijskoga socijalnog inženjeringa. U drugom dijelu (B) odgovaram na pitanje iz naslova tematizirajući problem bavljenja europskim studijima u Zagrebu kroz kategorijalni okvir predstavljen u prvom dijelu. Ono što mene, razumljivo, osobito zanima jest položaj političke znanosti u cijeloj priči.

A

Feyerabend je svoje razlikovanje otvorene i zatvorene razmjene predstavio u knjizi *Science in a Free Society* objavljenoj prije tridesetak godina.

O kakvoj je razmjeni riječ? Feyerabend razmatra razmjene do kojih dolazi kad dvije tradicije stupe u vezu. Pojam tradicije određuje vrlo široko, tako da pod tim pojmom možemo razumjeti npr. tradiciju ruskog baleta ili tradiciju engleskog nogometa, ali isto tako pritom može biti riječ o kulinarskim ili političkim tradicijama. Tradicija je, dakle, artikulirana praksa (plesanja, kuhanja, organiziranja izbora, pravljenja djece itd.). Kad takva artikulirana praksa dođe u susret s drukčijom artikuliranom praksom koja se bavi istim problemom, neizbježno dolazi do interakcije. U tom trenutku važnost dobiva Feyerabendovo razlikovanje. Vođena razmjena (*guided exchange*) jest ona u kojoj se interakcija odvija po pravilima jedne od tradicija, što znači da svi sudionici u interakciji prihvaćaju iste standarde. Ovdje je riječ vođena, dakako, ključna jer susret tradicija nije spontan, nego usmjeren od strane jedne tradicije, npr. u kontaktu kršćanskog i domorodačkog poimanja seksualnosti iskristalizirao se pojam misionarskog položaja kojem je dan povlašten položaj.

U otvorenoj razmjeni (*open exchange*) interakcija je slobodna, a sudionici u tom tipu razmjene uranjaju u ispreplećuće prakse spontano stvarajući standarde interakcije tijekom samog odnosa. Takav tip međutradicijske veze nerijetko završava nečim potpuno novim, katkad i genijalnim. Slobodni susret engleske i francuske nogometne tradicije stvorio je *Arsenal*, a slobodna interakcija sjevernoameričkog i ruskog hokeja *Detroit Red Wings*. Ruski balet i *jazz dance* susreli su se s umjetničkim klizanjem i stvorili gotovo nezamisliv spoj sporta i umjetnosti, a nove kuhinje otvaraju neslućene mogućnosti kreativnog kulinarstva. Pitanje koje zanima Feyerabenda jest može li nastati politički ekvivalent *Arsenala* kad se susretnu dva različita režima ili dvije različite kulture. Njemu se čini da je pri takvim susretima vođena razmjena puno uobičajenija i da jača tradicija uglavnom tlači slabiju.¹ Ovom problemu vratit ću se u drugom dijelu eseja, no prvo nekoliko rečenica o Popperovu socijalnom inženjeringu.

Poput inženjera strojarstva, koji dizajnira i renovira strojeve, socijalni inženjer uobličuje, popravlja i vodi društvene institucije. Za Poppera institucije su poput utvrda; potrebno ih je pravilno sazidati i njima ispravno upravljati. Prema njegovu mišljenju, po-

¹ Vidi pogotovo drugi dio knjige Feyerabend (1987.).

stoje dva tipa socijalnog inženjeringa, utopijski (*utopian*) i postupni (*piecemeal*). Utopijski inženjeri vjeruju da je moguće postići društveni napredak radikalnim i temeljitim obratom, koji odbacuje stare institucije i na njihovo mjesto stavlja nove. U blažoj varijanti utopisti radikalno, do neprepoznatljivosti, redizajniraju stare institucije. Za Poppera su utopijski socijalni inženjeri revolucionari koji svoje društvo izlažu velikom riziku. Dramatične promjene za koje ne postoje pretpostavke u predrevolucionarnom društvu mogu izazvati katastrofalne posljedice zato što odbacuju ustaljene prakse i na njihovo mjesto postavljaju institucionalnu kreaciju koja ne mora profunkcionirati. Problem s utopistima nije u tome što žele bolji svijet i pravednije društvo, nego u tome što ga žele na brzinu. Popperov je primjer brod koji slabo plovi. Zamislimo da je naše društvo loš brod. Nema sumnje, valjalo bi ga osposobiti za normalnu plovidbu, ali ako istodobno počnemo sušiti jedra, krpati rupe i mijenjati propeler, brod će sigurno stati, a u goroj varijanti i potonuti.

Za razliku od utopijskoga, postupni socijalni inženjering odriče se ideje revolucionarne preobrazbe cjelokupnog društva. Namjera inženjera jest postupno uklanjanje najočitijih društvenih problema. Tako zajednica postaje boljom i pravednijom ne izlažući se opasnosti da će nekim utopijskim, sveobuhvatnim manevrom završiti u totalitarnom poretku. Prema mišljenju Karla Poppera, boljševici su utopisti, a socijaldemokratski liberali su postupni inženjeri.

Kakve veze imaju ove dvije filozofsko-političke distinkcije s organiziranjem europskih studija u Zagrebu i s ulogom politologije u toj operaciji? Čitav bi se proces trebao odvijati u okvirima *Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju* o kojem se žestoko raspravljalo i koji su neki fakulteti osporavali.

B

Po mom mišljenju, prilagodba Zagrebačkog i ostalih hrvatskih sveučilišta bolonjskom procesu čisti je i nedvosmisleni primjer vođene razmjene. Zbog čega je tako? Na jednoj strani nalaze se standardi koje propisuje Europska unija, a na drugoj je zemlja koja se toj uniji želi priključiti. Posjedovanje kompatibilnoga obrazovnog sustava jedan je od uvjeta koje nova članica treba ispuniti. Paul Feyerabend nastojao je na razlikovanju vođene i otvorene razmjene kako bi podcrtao kulturno-imperijalni karakter liberalnih demokracija. Ono što je njega osobito smetalo jest kvazineutralnost institucija koje bi trebale osigurati političku potragu za racionalnim konsenzusom. Možemo li onda reći da je Hrvatska žrtva europskoga obrazovnog imperijalizma? Pri odgovoru na ovo pitanje valja biti oprezan zbog riječi žrtva. Hrvatska će svakako, prije ili kasnije, morati prihvatiti sustav koji je prevladao u Europskoj uniji, ali to ne mora biti tako bolna transformacija. Razlog tome jest činjenica što bolonjski proces ne predstavlja našoj visokoobrazovnoj tradiciji luđačku košulju kakvu je, recimo, misionarski položaj bio papuanskoj seksualnoj tradiciji. Tako da, unatoč činjenici što jedna tradicija mora biti podvrgnuta standardima druge, to ne mora biti shvaćeno kao patnja.

Organiziranje suvremenog obrazovanja u društvenim znanostima nemoguće je bez multidisciplinarnosti, pa su tako izrazito korisni i znanstveno nužni studiji poput mirovnih studija, liberalnih studija, američkih studija ili rodnih studija od samog početka

organizirani multidisciplinarno. To dramatično dolazi do izražaja kod europskih studija, čiji temeljni kurikulum sadržava programe iz najmanje četiriju različitih društvenih znanosti: povijesti, ekonomije, političke znanosti i prava, a nerijetko se pridodaje lingvistika ili kulturalne studije. Niti jedan od fakulteta Zagrebačkog sveučilišta, pa čak niti Fakultet političkih znanosti, koji zbog specifičnosti svog nastanka njeguje multidisciplinarnost, nije u stanju samostalno organizirati nastavu iz europskih studija. To, dakako, nije spriječilo organiziranje nekoliko samostalnih i međusobno nepovezanih magistarskih studija koji se bave europeistikom na kojima predaju profesori s nekoliko fakulteta Zagrebačkog sveučilišta.

Iz perspektive stvaranja zajedničkoga europskog akademskog prostora neshvatljiva je odsutnost komunikacije kako među poslijediplomskim programima tako i u diplomskoj fazi obrazovanja. Sveučilište u Zagrebu doima se kao labava konfederacija fakulteta koji sve svoje znanstvene potrebe podmiruju sami. Oni to mogu činiti sve do trenutka dok se ne pojavi problem za koji je potrebna međufakultetska, međudisciplinarna suradnja. Tada zakazuju.

Bolonjski proces pokušava osigurati nekoliko stvari te zahtijeva: 1) prihvaćanje sustava lako prepoznatljivih i usporedivih zvanja; 2) prihvaćanje sustava koji je zasnovan na dvama ciklusima (B. A. + M. A., 3+2, tri godine studija do prvog zvanja, a dvije do drugog); 3) ustanovljenje zajedničkog sustava kredita (*European Credit Transfer System* ili ECTS); 4) povećanje studentske i profesorske mobilnosti; 5) osiguranje kvalitete i 6) uvođenje europske dimenzije u obrazovanje. Razmotrimo li četvrtu točku, brzo ćemo zaključiti da je mobilnost studenata i profesora u okviru Zagrebačkog sveučilišta manja od međusveučilišne i međudržavne mobilnosti unutar Europske unije. Ako se bavimo istom znanošću kao i kolege iz našega europskog okruženja, onda nam veća protočnost studenata, profesora i ideja neće naškoditi. Nema naše i europske političke znanosti ili naše i engleske političke znanosti, kao što nema hrvatskih europskih studija i francuskih europskih studija. Ipak, postoji nešto što je naše i njihovo, a to su tradicije visokog obrazovanja. Te su tradicije europskim integracijskim procesom dovedene u pitanje. No, ovdje nema napetosti Hrvatska – EU jer su sve tradicije svih europskih zemalja na ovaj ili onaj način pogođene bolonjskim procesom. Pitanje je, dakako, koliko je koja nacionalna tradicija pozvana na transformaciju.

U ovom trenutku poslužio bih se Popperovim razlikovanjem utopijskog i postupnoga socijalnog inženjeringa. Ako se promjene mogu izvesti kao institucionalno poboljšavanje i redizajniranje, tada je, nesumnjivo, riječ o izvedivom procesu koji ima izgleda za uspjeh, no što ako promjene dođu na rub revolucionarnoga? Institucija na kojoj radim, Fakultet političkih znanosti u Zagrebu, tradicionalno organizira nastavu u dvosemestralnim predmetima, gotovo su svi ispiti usmeni, seminarski rad nije organiziran tako da omogućuje što lakše polaganje ispita, većina predmeta je obvezna, a studiranje pojedinih predmeta na drugim fakultetima nije moguće. Poslije četverogodišnjega diplomskog studija studenti mogu upisati dvogodišnji poslijediplomski magistarski studij, a organizirani doktorski studij ne postoji. Sviđalo se to nekome ili ne, to su sve osobine naše tradicije, koja je, uza sve nedostatke, ipak sposobna obrazovati politologe (i novinare). Najbolji studenti našeg fakulteta bez teškoća nastavljaju obrazovanje na najboljim svjetskim sveučilištima.

Dakle, postavljam pitanje: ne prijeti li opasnost da se redizajniranjem sveučilišta i fakulteta pretvorimo u inženjere koji popravljaju brod na pučini tako revno da ovaj prestane ploviti? Čini mi se vrlo mudrim što je naš zakonodavac odlučio da sustav od dva ciklusa bude i 3+2 i 4+1. To je jedan od ustupaka koji smanjuju utopijski karakter projekta. Ipak tradiciju ne treba podcjenjivati jer su gotovo svi profesori Fakulteta političkih znanosti obrazovani u toj tradiciji i najveći dio karijere proveli su predajući u toj tradiciji, a vjerujem da isto vrijedi i za druge fakultete Zagrebačkog sveučilišta, te za ostala hrvatska sveučilišta. Nemamo nikakvih jamstava da će te posade znati upravljati redizajniranim brodom čak ako operacija prilagodbe i bude izvedena na najbolji način. Ako do brodoloma dođe, s tugom ćemo moći ustvrditi da je operacija uspjela, ali da je bolesnik umro.

Literatura

- Feyerabend, Paul, 1987.: *Science in a Free Society*, Verso, London
Feyerabend, Paul, 1988.: *Farewell to Reason*, Verso, London
Popper, Karl, 1986.: *The Open Society and its Enemies*, Routledge, London
Popper, Karl, 1996.: *Bijeda historicizma*, KruZak, Zagreb

Zoran Kurelić

IS THERE 'OUR' AND 'YOUR' SCIENCE?

Summary

The author deals with the problem of adjustment to the Bologna process using the philosophical-political distinctions between the open and the guided intertraditional exchange, and the utopian and the piecemeal social engineering. In his opinion, the process might be perceived as a sort of cultural imperialism that need not be disastrous for its victims. The reform should create the conditions for the organization of of serious multidisciplinary studies at the university level (European studies, American studies, gender studies, peace studies etc.). Should the changes at the University of Zagreb be implemented systematically, though prudently, the results could be positive. However, the author warns that the role of tradition should not be underestimated nor the possibility of serious quandaries in the implementation of the reform of higher education excluded, even if the changes are introduced gradually.

Key words: The Bologna process, cultural imperialism, inter-traditional exchange, social engineering, European studies

Mailing address: Fakultet političkih znanosti, Lepušićeva 6, HR 10 000 Zagreb. *E-mail:* zkurelic@fpzg.hr